

Агуулга

Судалгааны зорилго	
Судалгааны агуулга.....	2
НЭГ. ОЙЛГОЛТ, ТОДОРХОЙЛОЛТ.....	3-4
ХОЁР. ОНОЛЫН ХЭСЭГ.....	5
ГУРАВ. СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ.....	6-29
3.1. Малтай өрх, малчдын тоо тэдний соёл ахуйн үзүүлэлтүүд.....	6-8
3.1.1 Малтай өрх, малчдын тоо	
3.1.2 Малчдын соёл ахуйн үзүүлэлтүүд	
3.2. Мал тэжээвэр амьтдын тоо, бүтэц.....	9-20
3.2.1 Малын тоо, бүтэц	
3.2.2 Хувийн малын тоо	
3.2.3 Малын бүлэглэлт	
3.2.4 Хээлтэгч, хээлтүүлэгч малын тохироо	
3.2.5 Төл бойжилт	
3.2.6 Том малын зүй бус хорогдол	
3.2.7 Малын хэрэглээний зарлага, сүргийн бүтэц	
3.3. Малын бэлчээр, тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж.....	20-24
3.3.1 Бэлчээрийн хүрэлцээ, малын тэжээлийн үйлдвэрлэлт, хангамж	
3.3.2 Шинээр гаргасан худгийн тайлан	
3.3.3 Засварласан худгийн тайлан	
3.4. Газар тариалангийн үйлдвэрлэл.....	25-26
3.5. Мал эмнэлгийн үйлчилгээ	26-27
3.6. Улс, бүсэд эзлэх байр суурь.....	28-29
ХАВСРАЛТУУД	30-37
ДҮГНЭЛТ, САНАЛ.....	38-39
МЭДЭЭЛЛИЙН ЭХ ҮҮСВЭР.....	39

Судалгааны зорилго

“Дорнод аймгийн хөдөө аж ахуй сэдэвт энэхүү судалгааны зорилго нь мал аж ахуйн салбарын ирээдүйн хөгжил, малчдын амьжиргааны талаар бодлого, малын тооны өсөлт өөрчлөлт, бүтэц, малын төллөлт, үржлийн байдал, зүй бус хорогдол, сувайралт, хээл хаялт, бэлчээрийн даац хүрэлцээ, тэжээвэр амьтад, хээлтэгч, хээлтүүлэгч, түүний тохироо болон малтай өрх, малчдын нийгмийн байдал, малын тооны өсөлт бууралтанд нөлөөлсөн үзүүлэлтүүд болон хөдөө аж ахуйн салбарын цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлохын зэрэгцээ манай улсын мал аж ахуйн үйлдвэрлэлд аймгийн эзлэх байр суурийг харуулсан мэдээллээр аймгийн удирдлагууд болон хэрэглэгчдийг хангах зорилготой юм.

Судалгааны агуулга:

Манай улсын эдийн засгийн гол үндэс болсон бэлчээрийн мал аж ахуйн салбар нь эдийн засаг, хөдөлмөр эрхлэлт, экспортын орлогод гол байр суурь эзэлсэн хэвээр байна.

Мал аж ахуйн салбар нь хүн амыг мах сүү, цагаан идээ зэрэг хүнсний бүтээгдэхүүнээр, боловсруулах үйлдвэрүүдийг түүхий эдээр хангах үндсэн эх булаг болохын зэрэгцээ манай улсын эдийн засгийн хөгжилд хөдөө аж ахуйн салбар, үүн дотроо мал аж ахуйн салбар чухал үүрэг гүйцэтгэсээр байна.

НЭР ТОМЬЁОНЫ ТОВЧ ТАЙЛБАР, ТОДОРХОЙЛОЛТ

Малтай өрх. Малыг ахуй амьдралдаа туслах чанарын үүрэгтэй өсгөн үржүүлдэг өрх

Малчин өрх. Жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа өрх

Малчид. Жилийн 4 улирлын туршид мал аж ахуй эрхэлж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа 16 ба түүнээс дээш насны хүмүүсийг хэлнэ.

Бодод шилжүүлэх коэффициент:

1 адуу, үхэр - 1 бод

1 тэмээ - 1.5 бод

6 хонь - 1 бод

8 ямаа - 1 бод

Бодод шилжүүлэх коэффициентийг таван төрлийн малыг нэг төрлийн малд шилжүүлэн малын өсөлт, бууралтыг гаргах, үр ашгийг тооцоход ашиглана.

Бог малд буюу хонин толгойд шилжүүлэх коэффициент:

1 тэмээ - 5 хонь

1 адуу - 7 хонь

1 үхэр - 6 хонь

1 хонь - 1 хонь

1 ямаа - 0.9 хонь

Хонин толгойд шилжүүлэх коэффициентийг малын тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж, бэлчээрийн даацыг тодорхойлон гаргахад ашиглана.

Нас гүйцсэн мал. Малын төрөл бүр дээр дараах насны малыг хамруулна.

Тэмээ - 4 настай, 5 ба түүнээс дээш настай

Адуу - 3 настай, 4 ба түүнээс дээш настай

Үхэр - 2 настай, 3 ба түүнээс дээш настай

Бог мал - тухайн жилийн төл малаас бусад насны мал

Өсвөр насны мал

Тэмээ-Өмнөх оны төл, 2, 3 настай

Адуу- Өмнөх оны төл, 2 настай

Үхэр- Өмнөх оны төл

Төл мал. Тухайн жилийн төлийг хэлнэ.

Бэлэн хээлтэгч. Малын төрөл бүр дээр нас гүйцсэн эм малыг хамруулна.

Малын тоо, толгойн өсөлт. Оны эцсийн малаас оны эхний малыг хасч, малын тооны өөрчлөлтийг тоогоор илэрхийлнэ. Оны эцсийн малын тоог оны эхний малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлж, өсөлт, бууралтыг хувиар илэрхийлнэ.

Малын өсөлтийн **орлого тал** нь төл бойжилт, **зарлага тал** нь хэрэглээний зарлага, том малын зүй бус хорогдол байна.

Төллөлтийн хувь. Төллөсөн хээлтэгчийн тоог оны эхний хээлтэгчийн тоонд харьцуулан, 100 –гаар үржүүлэн тооцно.

Бойжилтын хувь. Бойжсон төлийн тоог нийт гарсан төлийн тоонд харьцуулан 100–гаар үржүүлэн тооцно.

100 эхээс бойжуулсан төл. Бойжуулсан төлийн тоог оны эхний хээлтэгч малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлэн тооцно.

Хээлтэгч, хээлтүүлэгчийн тохироо. Хээлтэгч малын тоог хээлтүүлэгч малын тоонд харьцуулж, тооцно.

1 хээлтүүлэгчид ногдох хээлтэгчийн тооны норм нь:

Буур - 20-25
 Азарга - 12-15
 Бух - 35-45
 Хуц, ухна - 25-30

Том малын зүй бус хорогдолд өвчний (халдвартай, халдваргүй) хорогдол, гэнэтийн аюулын (цас, зуд, үер ус, гал түймэр, аянга цахилгаан зэрэг) хорогдол, бусад шалтгааны (малын хариулга, арчилгаа маллагаатай холбогдон гарсан) хорогдлыг хамруулна.

Оны эхний малд том малын зүй бус хорогдлын эзлэх хувь. Зүй бусаар хорогдсон том малын тоог оны эхний малын тоонд харьцуулан 100-гаар үржүүлэн тооцно.

Малын хэрэглээний зарлага. Оны эхний малын тоон дээр бойжуулсан төлийг нэмж, том малын зүй бус хорогдол, оны эцсийн малын тоог хасч, тооцно.

Малын хашааны хангамж. Хашааны хангамжийг гаргахдаа хашааны багтаамжийг малын тоонд харьцуулж тооцно. Бод малын хашааны хангамжийг гаргахдаа бодын хашааны багтаамжийг үхрийн тоонд, харин бог малынхыг богийн хашааны багтаамжийг бог малын /хонь, ямааны/ тоонд харьцуулж тооцно.

Тэжээл хангамж. Тэжээлийн хангамжийг гаргахдаа тэжээлийн нэгжид шилжүүлсэн тэжээлийн хэмжээг хонин толгойд шилжүүлсэн малын тоонд харьцуулан тооцно. Малын тэжээлийн хангамж, бэлчээрийн даацыг гаргахдаа малыг хонин толгойд шилжүүлснээр тооцно.

Тэжээлийн нэгжид шилжүүлэх коэффициент. Бэлтгэсэн тэжээл нь илчлэг, чанарын байдлаараа харилцан адилгүй байдаг учраас нэг тэжээлийн нэгжид шилжүүлж

тэжээлийн хангамжийг гаргана. Үүний тулд:

Хадлан өвс - 0.45
 Таримал тэжээл - 0.35
 Даршны ургамал - 0.25
 Гар тэжээл, хужир шүү - 1.00
 Төмс ногооны хаягдал - 0.22
 Үр тарианы хаягдал - 0.90
 Лай - 0.40

Сүрэл - 0.25 гэсэн итгэлцүүрүүдийг ашиглан тэжээлийн нэгжид шилжүүлнэ.

Малын тэжээлийн ангилал. Малын тэжээлийг ургамлын гаралтай, амьтны гаралтай, эрдэс тэжээлийн гаралтай гэж ангилна.

- Ургамлын гаралтай тэжээлд өвс, сүрэл, үр тариа, буурцгийн төрлийн ургамал багтах бөгөөд бүдүүн, хүчит, шүүст тэжээл гэж ангилна.

1. Бүдүүн тэжээл - өвс, сүрэл, нэг наст ба олон наст өвс орно.
2. Хүчит тэжээл - үр тариа, үр тарианы хаягдал, вандуй, буурцаг орно.
3. Шүүст тэжээл - Бүх төрлийн дарш, төмс ногооны хаягдал орно.

- Амьтны гаралтай тэжээлд яс, цусны гурил зэрэг орно.

-Эрдэс тэжээлд давс, хужир шүү орно.

ОРШИЛ

Хөдөө аж ахуйн салбарын үйл ажиллагаа нь бусад хүчин зүйлээс илүүтэйгээр байгаль, цаг агаараас хамааралтай бөгөөд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн нь үндсэндээ хүн амын хүнсний хэрэглээ, боловсруулах үйлдвэрлэлийн болон үйлчилгээний салбарын түүхий эдийн хэрэглээг хангахад зориулагддаг.

Дэлхийн олон улс орнуудын нэгэн адил манай улсын эдийн засгийн хөгжилд хөдөө аж ахуйн салбар нь ихээхэн чухал байр эзэлдэг салбарын нэг юм. Энэ удаагийн танилцуулгад мал аж ахуйн, газар тариалангийн салбарын 2014 оны төлөв байдлыг нэгтгэн тусгав.

“Монгол Улсын Үндсэн хууль”-нд “Мал сүрэг”-ийг үндэсний баялаг мөн гэж хуульчлан зааж, мал тооллогыг улсын хэмжээнд жил бүр зохион байгуулж, үр дүнг нь макро түвшинд хийгддэг тооцоо, судалгаанд ашиглаж, салбарын талаар удирдлагын шийдвэр гаргах мэдээллийн гол эх үүсвэр болгон ашиглаж байна.

“Статистикийн тухай” Монгол Улсын хуулийн 7 дугаар зүйлийн 1 дэх заалт, Монгол Улсын Засгийн газрын 2003 оны 224 дүгээр тогтоол, аймгийн Засаг даргын 2014 оны 11 дүгээр сарын 21-ны өдрийн “Хүн ам, өрхийн мэдээллийн санг шинэчилж, мал тэжээвэр амьтдын тооллого явуулах тухай” А/496 тоот захирамжийн дагуу мал, тэжээвэр амьтад, тэжээлийн тооллогыг 2014 оны 12 дугаар сарын 7-ноос 17-ны өдрүүдэд Дорнод аймгийн хэмжээнд зохион байгуулж явуулав.

Энэхүү танилцуулгад 2014 оны мал тооллогын дүнг нэгтгэн дүгнэснээс гадна мал эмнэлгийн арга хэмжээ, малчдын шинээр гаргасан, сэргээн засварласан худаг, уст цэг, малжуулалтын талаархи мэдээллийг тусган оруулав.

Түүнчлэн уг танилцуулгад газар тариалангийн салбарын үндсэн үзүүлэлтүүд болох тариалсан талбай, хураасан ургац, га-гийн ургацын талаарх мэдээллийг сүүлийн 5 жилийн дүнгээр нэгтгэн тусгасан болно.

Манай аймгийн хөдөө аж ахуйн салбарын өнөөгийн байдалд дүгнэлт хийж, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг боловсруулах, төлөвлөхөд энэхүү танилцуулга, судалгааны материал суурь мэдээлэл нь болно гэдэгт итгэж байна.

III.1 МАЛТАЙ ӨРХ, МАЛЧДЫН ТОО ТЭДНИЙ СОЁЛ АХУЙН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

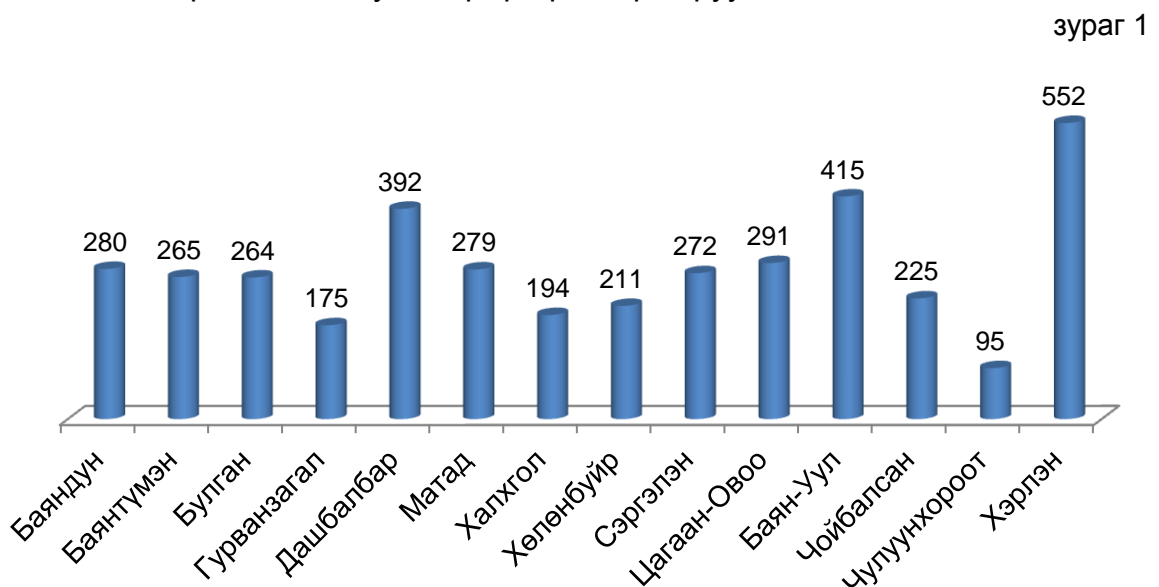
3.1.1 Өрх, малчдын тоо, насны бүтэц

Дорнод аймагт 2014 онд нийт 22405 өрх тоологдсоны дотор малтай өрх 6124 буюу 27.3 хувийг эзэлж байна. Үүний дотор 3910 малчин өрх мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхэлж, үүнд 7604 малчид ажиллаж байна. 2014 онд малтай өрх өмнөх оноос 213-аар, малчин өрхийн тоо 172-оор, малчдын тоо 227-оор тус тус өссөн байна.

Аймгийн хэмжээний нийт өрхийн 27.3 хувийг хувийн малтай өрх эзэлж байгаа ба энэ нь 2013 онтой харьцуулахад 0.6 пунктээр өссөн байна.

Насны бүлгээр нь авч үзвэл 35.9 хувь нь 16-34 насны, 54.4 хувь нь 35-60 насны, 9.7 хувь нь тэтгэврийн насны хүмүүс болно.

Малчин өрхийн тоог сумдаар графикаар харуулбал:

Дээрх хүснэгтээс харахад малчин өрхийн тоо өмнөх оноос хамгийн их буурсан нь Матад, Чойбалсан сумдад 4,1- 20 хувь буюу 10 - 63 өрхөөр буурч, Баян-Уул, Хэрлэн, Дашбалбар сумдад 5-7,9 хувь буюу 19-29 өрхөөр өссөн байна.

Аймгийн дүнгээр авч үзвэл 2014 онд мал бүхий өрх 3.6 хувь буюу 213-аар өсч, малчин өрхийн тоо 0.2 хувь буюу 6 өрхөөр буурчээ. Харин мал аж ахуйн салбарт үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа 7604 малчид ажиллаж байна.

Мал бүхий өрхийн тоо Баяндун, Матад, Халхгол, Сэргэлэн, Цагаан-Овоо сумдад өмнөх оноос 2-20 өрхөөр буурч, бусад сумдад 2-34 өрхөөр өссөн байна.

Малчин өрхийн тоо өмнөх онтой харьцуулахад Булган, Дашбалбар, Хөлөнбуйр, Баян-Уул, Хэрлэн сумдад 4-29 өрхөөр нэмэгдэж, бусад сумдад 2-63 өрхөөр буурч, Баяндун, Чулуунхороот сумд өмнөх оны түвшинд байна.

хүснэгт 1

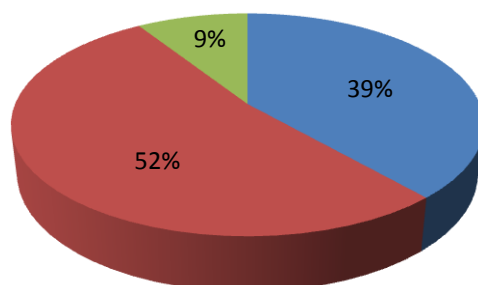
	Хэмжих нэгж	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013	
							Хувь	Зөрүү
Малтай өрх	тоо	6267	6307	5819	5911	6124	103.6	213
Үүнээс: малчин өрх	тоо	4108	4075	3744	3738	3910	104.6	172
Малчдын тоо	тоо	8543	8379	7822	7377	7604	103.1	227
Үүнээс: 16-34 насны	хүн	3713	3428	3085	2839	2729	96.1	-110
35 ба 60 нас хүртэл	хүн	3701	3976	4000	3867	4140	107.1	273
Тэтгэвэрийн насны	хүн	1129	975	737	671	735	109.5	64
Насны бүтэц %	%	100	100	100	100	100	100.0	0
Үүнээс: 16-34 насны	%	43.5	40.9	39.4	38.5	35.9	93.2	-2.6
35 ба 60 нас хүртэл	%	43.3	47.5	51.2	52.4	54.4	103.8	2
Тэтгэвэрийн насны	%	13.2	11.6	9.4	9.1	9.7	106.6	0.6

2014 онд мал аж ахуйн салбарт ажиллаж байгаа малчдын тоо өмнөх оноос 3.1 хувь буюу 227-оор өссөн байна. Сумдаар авч үзвэл малчдын тоо Баяндун, Булган, Баян-Уул, Хэрлэн сумдад 9-43 малчнаар өсч, бусад сумдад 1-264 малчнаар буурсан байна.

зураг 2

насны бүтэц

■ 16-34 насны ■ 35 ба 60 нас хүртэл ■ Тэтгэвэрийн насны

Насны бүтцийг 2010 онтой харьцуулж үзэхэд 35-60 насны малчдын тоо 11.9 хувиар өсч 60-с дээш буюу тэтгэвэрийн насны малчдын тоо 34.9 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

3.1.2 Малчдын соёл ахуйн зарим үзүүлэлтүүд

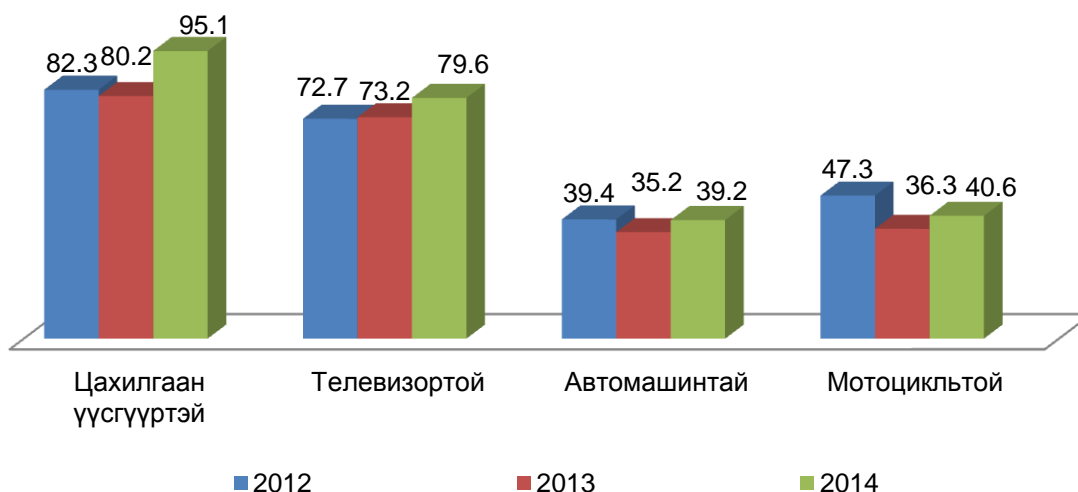
Малчдын ахуй соёлын үзүүлэлт нь малчдын амьжиргааг илэрхийлдэг гол үзүүлэлт билээ. Манай аймгийн хувьд 2014 оны жилийн эцсийн мал тооллогоор нийт малчин өрхийн 95.1 хувь нь цахилгааны эх үүсвэртэй, 79.6 хувь нь телевизортой, 39.2 хувь нь автомашинтай, 40.6 хувь нь мотоцикльтой, 10.5 хувь нь трактортай байна.

Хүснэгт 2

	Өрхийн тоо					Малчин өрхийн тоонд эзлэх хувь				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Цахилгаантай	3908	4105	3080	2998	3718	95.1	99.2	82.3	80.2	95.1
Телевизортой	3518	3061	2723	2737	3113	85.6	75.1	72.7	73.2	79.6
Автомашинтай	1075	1414	1475	1316	1536	26.2	34.7	39.4	35.2	39.2
Мотоцикльтой	1668	1874	1771	1357	1588	40.6	45.9	47.3	36.3	40.6
Трактортой	352	374	423	360	409	8.6	9.2	11.3	9.6	10.5

Нийт малчин өрхөд цахилгаан үүсгүүртэй, телевизортой, автомашинтай, мотоцикльтой малчин өрхийн эзлэх хувь

Зураг 3

2013 онтой харьцуулахад цахилгааны эх үүсвэртэй өрхийн тоо 720, автомашинтай өрх 220, мотоцикльтой өрх 231, трактортой өрх 49, телевизортой өрхийн тоо 376-аар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна. Малчдын ахуй соёлын үзүүлэлт өссөн нь малчин өрхийн тоо нэмэгдсэнтэй холбоотой юм.

III.2 МАЛ ТЭЖЭЭВЭР АМЬТДЫН ТОО, БҮТЭЦ

3.2.1 Малын тоо, бүтэц

2014 онд өмнөх оноос нийт малын тоо 14.2 хувь буюу 173.3 мянган толгойгоор өссөнөөс тэмээ 1.7 хувь буюу 79 толгойгоор буурч, ямаа 17.7 хувь буюу 59617 толгой, адуу 9.7 хувь буюу 15605 толгой, үхэр 14.3 хувь буюу 17807 толгой, хонь 13.6 хувь буюу 80354 толгойгоор тус тус өссөн нь манай аймгийн хувьд өмнөх жилийг бодвол цас зуд бага байсантай холбоотой юм.

Нийт малын 0.3 хувийг тэмээ, 12.7 хувийг адуу, 10.2 хувийг үхэр, 48.3 хувийг хонь, 28.5 хувийг ямаа эзэлж байна.

Сэргэлэн сум хамгийн их 21533 толгой буюу өмнөх оноос 21.6 хувиар малаа өсгөсөн ба Баянтүмэн, Гурванзагал, Дашбалбар, Сэргэлэн, Цагаан-Овоо, Хэрлэн сумд 5 төрлөөрөө малаа өсгөсөн байна.

Малын төрөл	2010	2011	2012	2013	2014	Хүснэгт 3	
						2014/2013	
						Хувь	Зөрүү
Тэмээ	5965	5557	5007	4714	4635	98.3	-79
Адуу	136299	144102	150845	160902	176507	109.7	15605
Үхэр	107844	109684	119737	124696	142503	114.3	17807
Хонь	550786	555359	584778	592993	673347	113.6	80354
Ямаа	312388	335060	346886	336838	396455	117.7	59617
Нийт малын тоо	1113282	1149762	1207253	1220143	1393447	114.2	173304

Төлөвлөгөөт эдийн засгийн жилүүдэд (1961-1990 он) дунджаар 984.2 мян толгой малтай байсан бол 2014 оны байдлаар 1393.4 мянган толгойд хүрч 409.2 мян.толгой буюу 41.6 хувиар өслөө.

Малын тоо толгой ингэж нэмэгдсэн нь таван төрлийн малын харьцаа, цаашлаад сүргийн бүтцэд ихээхэн өөрчлөлт гарсан байна.

1961 онд бог мал нийт сүргийн 77.9 хувийг эзэлж байсан ба үүний дотор хонь 68.1 хувь, ямаа 9.8 хувийг эзэлж байсан бол 2014 онд бог мал 76.8 хувийг эзэлж тухайн онтой харьцуулахад бог малын хувийн жин 1.1 пунктээр буурч, хонь 58.9 хувь, ямаа 16.9 хувийг эзэлж байгаа нь ямаан сүргийн эзлэх хувийн жин 7.1 пунктээр нэмэгдэж, хонин сүргийн эзлэх хувийн жин 9.2 пунктээр буурсан нь сүүлийн жилүүдэд ноолуурын үнэ өсч байгаатай холбоотой малчид ямааг ихээр өсгөх болсон байна.

Нийт сүрэгт таван төрлийн малын эзлэх хувь

Хүснэгт 4

	2010	2011	2012	2013	2014
Бүгд	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Тэмээ	0.5	0.5	0.4	0.4	0.3
Адуу	12.2	12.5	12.5	13.2	12.7
Үхэр	9.7	9.5	9.9	10.2	10.2
Хонь	49.5	48.3	48.4	48.6	48.3
Ямаа	28.1	29.1	28.7	27.6	28.5

1951-1990 оны 39 жилийн дунджаар манай аймагт тэмээний тоо толгой 17.9 мянгад хүрч байсан бол 1991-2014 оны дунджаар авч үзэхэд 5.9 мянган толгойд хүрч 3 дахин буурсан байна.

Доорх хүснэгтээс харахад сүүлийн 63 жилийн хугацаанд тэмээний тоо толгой дунджаар 3.9 дахин буурсан байхад ямааны тоо 4.2 дахин нэмэгджээ.

Үүний дунд бог малын 11.2 хувийг эзэлж байсан ямааны тоо 28.5 хувийг эзлэх болсон байна.

Ямааны тоо толгойн эрс өсөлт 2004 оноос эхэлж, 1998 онд 116.2 мян.толгой байсан бол 2004 онд 234.3 мян.толгой болж даруй 2 дахин нэмэгдсэн нь ноолуур үнэд орсонтой холбоотой гэж үзэж байна.

Малын жилийн дундаж тоо толгой

Хүснэгт 5

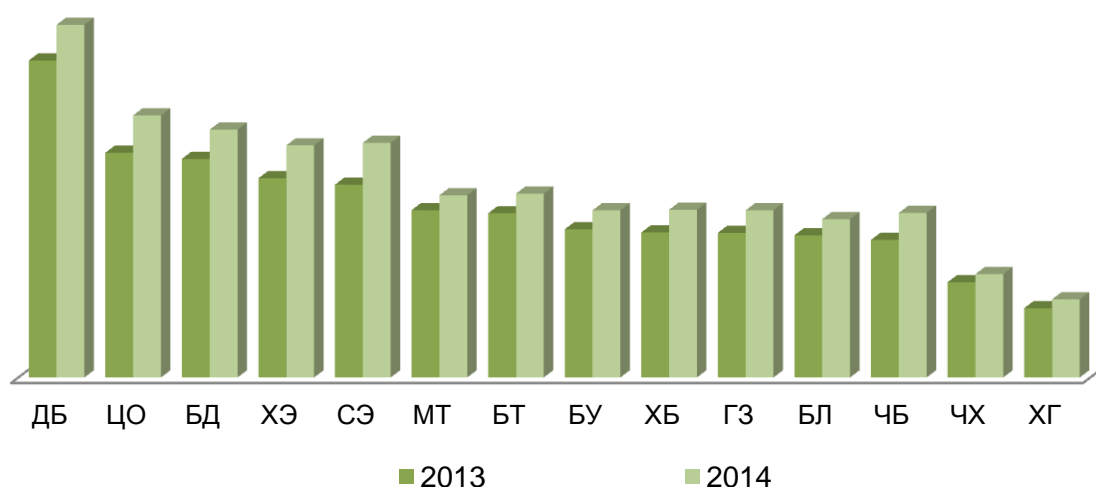
Малын төрөл	1951-1970 оны дундаж	1971-1990 оны дундаж	1991-2010 оны дундаж	2011-2014 оны дундаж	$\frac{1971-1990^*}{\% 1951-1970^*}$	$\frac{1991-2010^*}{\% 1951-1970^*}$	$\frac{2011-2014^*}{\% 1951-1970^*}$
Бүгд	958169	1013303	903047	1242651	105.8	94.2	129.7
Тэмээ	20060.1	15785.6	6876.1	4978	78.7	34.3	24.8
Адуу	98563.9	93794.4	112052.8	158089	95.2	113.7	160.4
Үхэр	113608.1	118712.7	116426.6	124155	104.5	102.5	109.3
Хонь	644939.6	731837	471333	601619	113.5	73.1	93.3
Ямаа	81013.1	53171.4	196392.4	353810	65.6	242.4	436.7

Хамгийн олон малтай Дашбалбар сум 181.9 мян.толгой буюу нийт малын 13.1 хувь хамгийн цөөн малтай Халхгол сум 40.3 мян.толгой буюу нийт малын 2.9 хувийг тус тус эзэлж байна.

Аймгийн хэмжээнд нийт малын тоогоор Дашбалбар сум, тэмээгээр Баянтүмэн сум, адуугаар Дашбалбар сум, үхрээр Хэрлэн сум, хонь, ямаагаар Дашбалбар сум тус тус тэргүүлж байна.

Малын тоо, сумдаар

Зураг 4

Малын тоо толгойг сумдаар өмнөх онтой харьцуулахад 181.9-119.7 мянган толгой мал тоолуулсан Дашбалбар, Цагаан-Овоо, Баяндун, Сэргэлэн, Хэрлэн сумдууд эхний тавд орлоо.

3.2.2 Хувийн малтай өрх, малын тоо

Хувийн малын тоо өмнөх оноос 15.3 хувь буюу 179.7 мян.толгойгоор өссөн байна. Малын төрлөөр нь авч үзвэл тэмээ 59 толгойгоор буурч, ямаа 60.6 мян.толгойгоор, адуу 16.3 мян.толгой, үхэр 17.5 мян.толгой, хонь 85.3 мян.толгойгоор тус тус өссөн байна.

2014 оны байдлаар хувийн аж ахуйн нийт малын 47.7 хувийг хонь, 29.0 хувийг ямаа, 12.8 хувийг адуу, 10.2 хувийг үхэр, 0.3 хувийг тэмээ эзэлж байна.

Хүснэгт 6

Он	Малтай өрхийн тоо	Бүгд	Үүнээс					Дүнд эзлэх хувь				
			Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа	Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа
2009	6715	1385957	6202	135742	120721	658448	464844	0.4	9.8	8.7	47.5	33.5
2010	6267	1071300	5841	132060	103503	523254	306642	0.5	12.3	9.7	48.8	28.6
2011	6307	1103287	5415	139847	104636	524694	328695	0.5	12.7	9.5	47.6	29.8
2012	5819	1156252	4798	146369	114451	550092	340542	0.4	12.7	9.9	47.6	29.5
2013	5911	1169807	4576	156255	120261	558173	330542	0.4	13.4	10.3	47.7	28.3
2014	6124	1349496	4517	172576	137786	643442	391175	0.3	12.8	10.2	47.7	29.0

Аймгийн хэмжээнд 6124 өрх 1349.5 мянган толгой малтай байгаа нь 2013 оныхоос 15.4 хувиар өссөн байна.

Мал бүхий 6124 өрхийг малын тоогоор нь бүлэглэвэл, 11.9 хувь буюу 728 өрх 10 хүртэл малтай, 13.6 хувь буюу 833 өрх 11-30 малтай, 8.6 хувь буюу 524 өрх 31-50 малтай, 14.4 буюу 884 өрх 51-100 малтай, 18.4 хувь буюу 1127 өрх 101-200 малтай, 21.1 хувь буюу 1295 өрх 201-500 малтай, 8.7 хувь буюу 530 өрх 501-999 малтай, 2.4 хувь буюу 144 өрх 1000-1499 хүртэл малтай өрх, 0.6 хувь буюу 37 өрх 1500-2000 малтай, 0.4 хувь буюу 22 өрх 2001-с дээш малтай өрх байна. (Хүснэгт 7)

Хүснэгтээс харахад 201-500 малтай өрх дийлэнх хувь буюу 21.1 хувийг эзэлж байна. 2014 оны байдлаар 201-500 хүртэл малтай өрхийн эзлэх хувийн жин өмнөх оныхоос 1.2 пунктээр, 101-200 хүртэл малтай малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 0.1 пунктээр, 501-999 малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 0.9 пунктээр, 1000-1499 малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 0.5 пунктээр, 1500-2000 малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 0.1 пунктээр, 2001-с дээш малтай өрхийн эзлэх хувийн жин 0.1 пунктээр тус тус өссөн байна.

3.2.3 Малтай өрхийн малын бүлэглэлт

Хүснэгт 7

	Малтай өрх		Дүнд эзлэх хувь		Малын тоо	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
ДҮН	5911	6124	100	100	1156336	1349496
10 хүртэл малтай	762	728	12.9	11.9	4089	4067
11-30	854	833	14.4	13.6	16628	16038
31-50	514	524	8.7	8.6	21078	20906
51-100	913	884	15.4	14.4	63992	65218
101-200	1079	1127	18.3	18.4	150536	162938
201-500	1174	1295	19.9	21.1	370414	411258
501-999	460	530	7.8	8.7	330042	367641
1000-1499	113	144	1.9	2.4	115998	173112
1500-2000	27	37	0.5	0.6	47050	63446
2001-ээс дээш	15	22	0.3	0.4	36509	64872

2014 оны байдлаар аймгийн хэмжээнд 6124 малтай өрх 1349.5 мянган толгой малтай байгаа нь 2013 оныхоос 14.3 хувиар өссөн байна.

Иргэдийн хувийн малын тоог бүлэглэж судалбал 2013 оныхоос 10 хүртэл малтай өрхийн тоо 4 хувиар, 11-30 малтай өрхийн тоо 2 хувиар, 51-100 малтай өрхийн тоо 3 хувиар тус тус буурч, 31-50 хүртэл малтай өрхийн тоо 2 хувиар, 101-200 хүртэл малтай өрхийн тоо 4 хувиар, 201-500 малтай өрхийн тоо 10 хувиар, 501-999 малтай өрхийн тоо 15 хувиар, 1000-1499 малтай өрхийн тоо 27 хувиар, 1500-2000 малтай өрхийн тоо 37 хувиар, 2001-с дээш малтай өрхийн тоо 47 хувиар тус тус өссөн байна.

Малтай нэг өрхөд ногдох малын тоо

Хүснэгт 8

Бүлэг	Мал бүхий нэг өрхөд ногдох мал, толгой		Үүнээс:				
	2013	2014	Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа
Дүн	198	220	1	26	20	94	56
10 хүртэл	6	6	0	1	4	0	1
11+30	19	19	0	4	8	3	4
31+50	40	40	0	8	8	11	13
51+100	73	74	0	13	12	23	25
101+200	145	145	0	21	18	55	50
201+500	314	318	1	38	30	147	98
501+999	688	694	3	79	54	375	176
1000+1499	1160	1202	6	159	91	648	255
1500+2000	1689	1715	11	228	108	978	364
2001-с дээш	2910	2949	17	471	193	1655	575

Аймгийн дунджаар мал бүхий нэг өрхөд 220 толгой мал ногдож байгаа нь өмнөх оныхоос 22 толгой малаар өссөн байна. Малтай нэг өрхөд 1 тэмээ, 26 адуу, 20 үхэр, 94 хонь, 56 ямаа ногдож байна. (Хүснэгт 8)

Нэг өрхөд ногдох малын бүтцийг авч үзэхэд 68.1 хувь нь бог мал, 31.9 хувь нь бод мал байна.

Мал бүхий өрхийн дүнд дийлэнх хувийг эзэлж байгаа 201-500 хүртэл толгой малтай өрхөд дунджаар 318 толгой, 101-200 малтай нэг өрхөд 145 толгой мал ногдож байна.

3.2.4 Хээлтэгч малын тоо

Хүснэгт 9

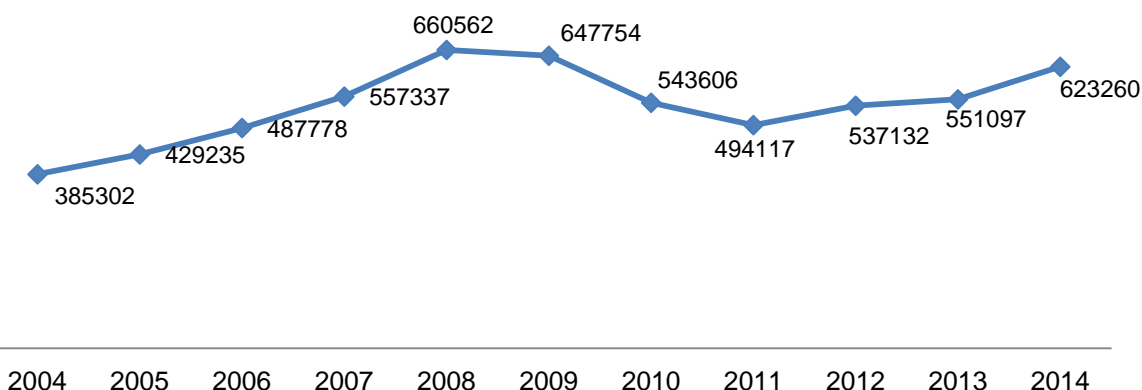
	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013	
						%	Зөрүү
Бүгд	543606	494117	537132	551097	623260	113.1	72163
Ингэ	2121	1954	1755	1804	1744	96.7	-60
Гүү	41845	43544	45391	48661	54450	111.9	5789
Үнээ	42625	44037	47463	49013	56552	115.4	7539
Эм хонь	290672	254242	279946	289610	326457	112.7	36847
Эм ямаа	166343	150340	162577	162009	184057	113.6	22048

Хээлтэгч мал нийт малын 44.7 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд тэмээн сүргийн 38.3 хувь, адуун сүргийн 30.2 хувь, үхэр сүргийн 39.3 хувь, хонин сүргийн 48.8 хувь, ямаан сүргийн 48.1 хувийг тус тус эзэлж байна.

Хээлтэгч мал өмнөх оноос 72163 толгой буюу 13.1 хувиар өссөн ба гүү 11.9 хувь, үнээ 15.4 хувь, эм хонь 12.7 хувь, эм ямаа 13.6 хувиар тус тус өсч, ингэ 3.3 хувиар буурсан байна.

Хээлтэгч малын тоо, толгойгоор

Зураг 5

Хээлтэгч малын тоо Гурванзагал, Матад, Халхгол, Хэрлэн сумдад өмнөх оноос 99-9388 толгойгоор буурч, бусад сумдад 168-5397 толгойгоор өссөн байна.

Үржлийн нормоор бог малын нэг хээлтүүлэгчид 25-30 хээлтэгч ноогдох ёстой байтал 2014 онд нэг хуцанд 56, нэг уханд 55 хээлтэгч ноогдож байгаа нь нормоос 2 дахин өндөр байна.

Харин бод малд үржлийн нормоор нэг хээлтүүлэгчид 12-45 хээлтэгч ноогдох ёстой байтал нэг бууранд 19, азарганд 7, буханд 32 хээлтэгч ноогдож байгаа нь үржлийн нормоос доогуур байна.

Хээлтүүлэгч малын тоо

Хүснэгт 10

	2010	2011	2012	2013	2014
Бүгд	14952	16222	16289	16591	18456
Буур	118	102	86	87	94
Азарга	6073	6242	6278	6624	7221
Бух	1392	1406	1381	1518	1765
Хуц	5088	5534	5601	5477	6034
Ухна	2281	2938	2943	2885	3342

Хээлтэгч, хээлтүүлэгч малын тохироо

Хүснэгт 11

	Үржлийн норм	2010	2011	2012	2013	2014	Дундаж
Ингэ	20-25	18	19	20	21	19	19
Гүү	12-15.	7	7	7	7	7	7
Үнээ	35-45	31	31	34	32	32	32
Эм хонь	25-30	57	46	50	53	56	52
Эм ямаа	25-30	73	51	55	56	55	58

Хээлтэгч, хээлтүүлэгч малын тохироог өмнөх онтой харьцуулахад ингэ 5.0 хувиар, эм хонь 6.0 хувиар, эм ямаа 1.8 хувиар тус тус өсч, үнээ 5.9 хувиар буурч, гүү өмнөх оны түвшинд байна.

Сүүлийн 5 жилийн дунджаас харахад 2010 онд нэг хуцанд 73 эм ямаа буюу үржлийн нормоос 2.4 дахин их хээлтэгч мал ноогдож байна.

3.2.5 Төл бойжилт

Хүснэгт 12

	з А			2014	Үүнээс					2014/2013	
	2011	2012	2013		з	о	с	Н	йү	%	АА
Гарсан төл	428704	429257	431600	467649	824	35885	39355	250911	140674	108.4	36049
Хорогдсон төл	5174	8788	25776	4807	30	287	293	2164	2033	18.6	-20969
Бойжсон төл	423530	420469	405824	462842	794	35598	39062	248747	138641	114.0	57018
Бойжилтын хувь	99.2	99.8	95.1	99.4	93.4	98.8	98.7	99.7	99.4	104.5	4.3

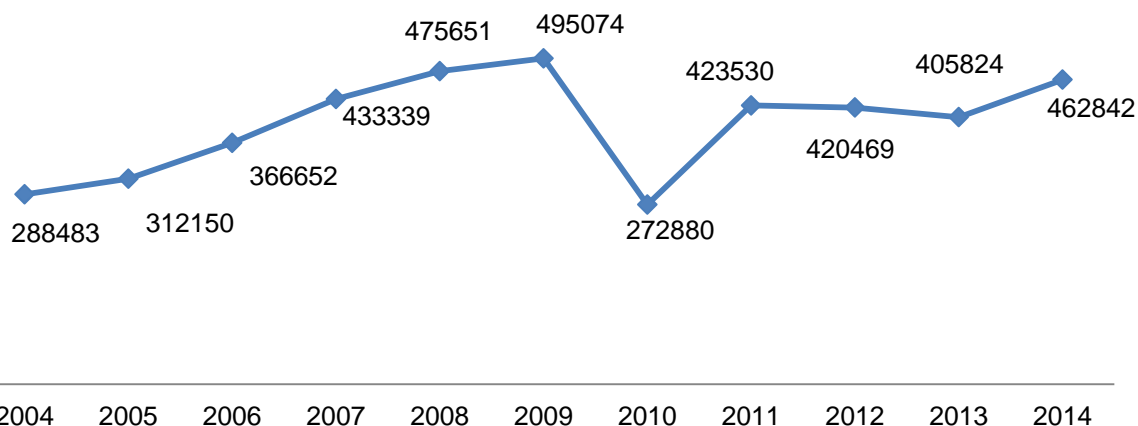
2014 оны байдлаар оны эхний эх малын 84.4 хувь буюу 465476 эх мал төллөж, гарсан төлийн 99.4 хувь буюу 462842 төл бойжуулав. Бойжсон төлийн тоо өмнөх оныхоос 57018 толгой буюу 14.0 хувиар өссөн байна.

Гарсан ботгоны 93.4 хувь, унаганы 98.8 хувь, тугалны 98.7 хувь, хурганы 99.7 хувь, ишигний 99.4 хувийг бойжуулсан байна.

Бойжуулсан төлийг өмнөх онтой харьцуулан сумдаар авч үзвэл Булган, Цагаан-Овоо сумдад 3184-3270 толгойгоор буурч, бусад сумдад 657-10292 толгойгоор өссөн байна.

Бойжуулсан төлийн тоо, толгойгоор

Зураг 6

Аймгийн дүнгээр бойжуулсан төлийн тоог өмнөх онтой харьцуулахад 14.0 хувь буюу 57018 толгойгоор өссөн байна.

Бойжуулсан төл

Хүснэгт 11

	2010	2011	2012	2013	2014
Бүгд	272880	423530	420469	405824	462842
Ботго	740	1044	824	740	794
Унага	24835	24654	26745	29922	35598
Тугал	29274	28128	30696	34428	39062
Хурга	146443	239568	236309	222422	248747
Ишиг	71588	130136	125895	118312	138641

Сүүлийн 10 жилийн дундажаас харахад бойжуулсан төлийн тоо 2010 онд хамгийн бага буюу 272.9 мянган төл авсан нь 2014 онтой харьцуулахад 69.6 хувиар бага байна.

Аймгийн дүнгээр 100 эхээс 84 төл бойжуулсан нь өмнөх оноос 9 төлөөр нэмэгдсэн байна. Унага, тугал, ботго 2-7 төлөөр өсч, хурга, ишиг тус бүр 7-13 төлөөр өссөн байна.

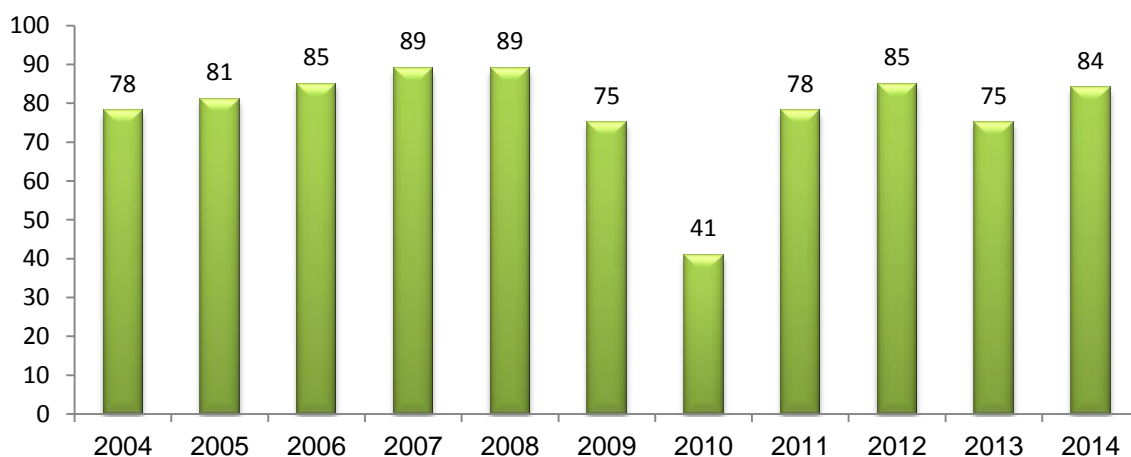
100 эхээс бойжуулсан төл

Хүснэгт 12

	2010	2011	2012	2013	2014
Бүгд	41	78	85	75	84
Ботго	33	49	50	42	44
Унага	60	59	61	66	72
Тугал	58	66	70	72	79
Хурга	43	82	93	79	86
Ишиг	32	78	84	72	85

100 эхээс бойжуулсан төл

Хүснэгт 7

3.2.6 Том малын зүй бус хорогдол

Оны эхний нийт малын 0.6 хувьтай тэнцэх 8792 толгой мал хорогдсон нь өмнөх оноос 5.4 дахин бага буюу 39079 толгойгоор бага байна.

Нийт хорогдсон малын 33.7 хувийг ямаа, 48.6 хувийг хонь, 14.4 хувийг үхэр, 3.1 хувийг адуу, 0.2 хувийг тэмээ эзэлж байна. Нийт хорогдлын 0.6 хувь буюу 306 толгой мал өвчнөөр хорогдсон байна.

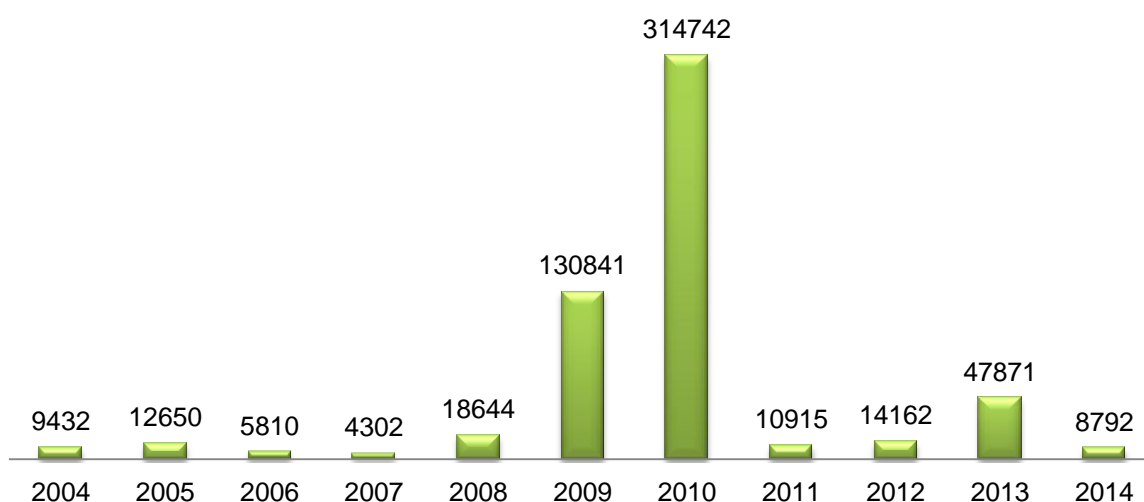
Хүснэгт 13

Оноор	Бүгд	Үүнээс					Оны эхний малд эзлэх хувь				
		Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа	Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа
2010	314742	169	9084	28662	150058	126769	0.1	2.9	9.1	47.7	40.3
2011	10915	29	494	925	5678	3789	0.3	4.5	8.5	52.0	34.7
2012	14162	48	954	825	5915	6420	0.3	6.7	5.8	41.8	45.3
2013	47871	88	1498	6903	23256	16126	0.2	3.1	14.4	48.6	33.7
2014	8792	55	548	873	4293	3023	0.6	6.2	9.9	48.8	34.4

Доорх графикаас харахад 2010 онд том малын хорогдол хамгийн өндөр буюу 314742 толгой мал хорогдсон нь сүүлийн 11 жилийн байдлаар хамгийн өндөр үзүүлэлт юм.

Том малын зүй бус хорогдол, оноор

Зураг 8

3.2.7 Малын хэрэглээний зарлага

2014 онд оны эхний нийт малын 19.1 хувьтай тэнцэх 232504 толгой малыг хэрэглээнд зарцуулсан байна. Малын хэрэглээний зарлага өмнөх оныхоос 13260 толгой буюу 5.4 хувиар буурсан байна.

Нэг малтай өрх жилд дунджаар 41 толгой малыг өөрийн болон бусдын хэрэглээнд зориулан зарцуулсан байна.

Малын хэрэглээний зарлага

	Хүснэгт 14				
	2010	2011	2012	2013	2014
Бүгд	228603	232802	231480	245764	232504
Тэмээ	608	654	780	737	447
Адуу	17676	17497	18141	18056	18873
Үхэр	17516	20663	19612	20579	21893
Хонь	115803	127947	123399	130345	126626
Ямаа	77000	66041	69548	76047	61665

Оны эхний малд эзлэх хувь

Бүгд	15.8	20.9	20.1	20.4	19.1
Тэмээ	9.5	11.0	14.0	14.7	9.5
Адуу	12.6	12.8	12.6	12.0	11.7
Үхэр	13.8	19.2	17.9	17.2	17.6
Хонь	16.4	23.2	22.2	22.3	21.4
Ямаа	16.3	21.1	20.8	21.9	18.3

Оны эхний тэмээний 9.5 хувь, адууны 11.7 хувь, үхрийн 17.6 хувь, хонины 21.4 хувь, ямааны 18.3 хувийг хүнсний хэрэглээнд зарцуулсан байна.

Хэрэглээнд зарцуулсан малын 19.1 хувийг бод мал, 80.9 хувийг бог мал эзэлж байна.

Сүргийн бүтэц

2014 оны байдлаар нийт сүргийн 38.4 хувь буюу 535450 толгой нь төл өсвөр насны мал, 15.6 хувь буюу 216409 толгой нь нас гүйцсэн эр мал, 44.7 хувь буюу 623260 толгой нь хээлтэгч, 1.3 хувь буюу 18328 толгой нь хээлтүүлэгч мал байна.

Сүргийн бүтэц 2014 онд

Хүснэгт 15

Толгойгоор					
2014 он	Бүгд	Төл, өсвөр насны мал	Нас гүйцсэн эр мал	Хээлтэгч	Хээлтүүлэгч
Бүгд	1393447	535450	216409	623260	18328
Тэмээ	4635	1914	883	1744	94
Адуу	176507	83109	31779	54450	7169
Үхэр	142503	69686	14508	56552	1757
Хонь	673347	242758	98147	326457	5985
Ямаа	396455	137983	71092	184057	3323

Малын нас, хүйсээр нийт сүрэгт эзлэх хувийн жинг өмнөх онтой харьцуулж үзэхэд 2014 оны байдлаар сүрэгт хээлтэгчийн эзлэх хувь 0.7 пункт, нас гүйцсэн эр малын эзлэх хувийн жин 7.6 пунктээр нэмэгдэж, төл өсвөр насны малын хувь 8.3 пунктээр буурч, хээлтүүлэгчийн эзлэх хувийн жин өмнөх оны түвшинд байна.

Сүргийн бүтэц, хувиар

Хүснэгт 16

Хувиар					
	Бүгд	Төл, өсвөр насны мал	Нас гүйцсэн эр мал	Хээлтэгч	Хээлтүүлэгч
Бүгд	100.0	38.4	15.5	44.7	1.3
Тэмээ	100.0	41.3	19.1	37.6	2.0
Адуу	100.0	47.1	18.0	30.8	4.1
Үхэр	100.0	48.9	10.2	39.7	1.2
Хонь	100.0	36.1	14.6	48.5	0.9
Ямаа	100.0	34.8	17.9	46.4	0.8

	Төл, өсвөр насны мал			Нас гүйцсэн эр мал		
	2001-2003*	2013	2014	2001-2003*	2013	2014
Бүгд	36.7	36.4	38.4	17.6	17.1	15.5
Тэмээ	23.4	38.2	41.3	46.6	21.7	19.1
Адуу	37.7	46.1	47.1	28.5	19.5	18.0
Үхэр	49.2	49.1	48.9	9.5	10.4	10.2
Хонь	35.7	33.8	36.1	14.5	16.4	14.6
Ямаа	31.8	31.6	34.8	21.3	19.4	17.9

Үргэлжлэл

	Хээлтэгч			Хээлтүүлэгч		
	2001-2003*	2013	2014	2001-2003*	2013	2014
Бүгд	44.2	45.2	44.7	1.5	1.4	1.3
Тэмээ	27.6	38.3	37.6	2.4	1.8	2.0
Адуу	29.0	30.2	30.8	4.8	4.1	4.1
Үхэр	40.0	39.3	39.7	1.3	1.2	1.2
Хонь	48.9	48.8	48.5	0.9	0.9	0.9
Ямаа	45.9	48.1	46.4	1.0	0.9	0.8

*жилийн дундаж

Нас гүйцсэн эр малын өсөлт

Хүснэгт 17

	Жилийн дундаж		
	2001-2003*	2012-2014*	$\frac{2012-2014}{2001-2003} \%$
Үхэр	9512	13491	141.8
Хонь	60529	91698	151.5
Ямаа	38583	65733	170.3

Нас гүйцсэн эр малын өсөлтийг 2012-2014 оны дунджийг 2001-2003 оны дундажтай харьцуулахад үхэрт 41.8 хувь, хонинд 51.5 хувь, ямаа 70.3 хувиар тус тус өссөн байна.

Энэ хугацаанд ямааны өсөлт хамгийн их буюу 70.3 хувиар өссөн нь ноолуурын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэхэд ихээхэн түлхэц болсон ба ноолуурын үнэ сүүлийн жилүүдэд өссөнтэй холбоотой юм.

Хэдийгээр ноолуурын үйлдвэрлэл нэмэгдэж байгаа боловч нөгөө талаар сөрөг нөлөөтэй учир нь уламжлалт сүргийн бүтцийн харьцаа алдагдаж байна.

III.3 МАЛЫН БЭЛЧЭЭР, ТЭЖЭЭЛИЙН ХҮРЭЛЦЭЭ, ХАНГАМЖ

3.3.1 Бэлчээрийн хүрэлцээ, малын тэжээлийн үйлдвэрлэлт, хангамж

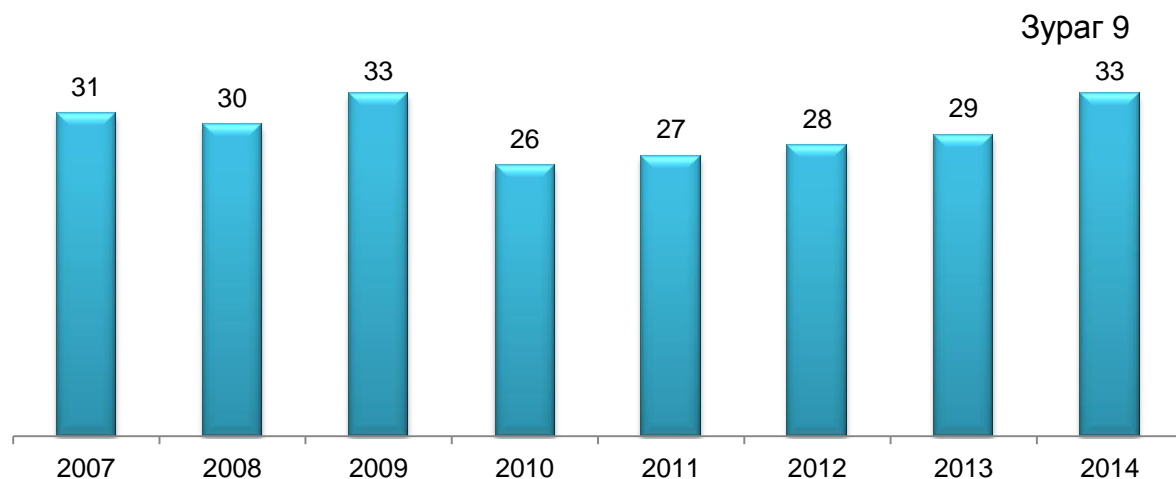
Малын тоог хонин толгойд шилжүүлснээр 3143.8 мянган малд хүрч өмнөх оноос 12.5 хувиар өсчээ. 100 га хадлан бэлчээрийн талбайд ногдох хонин толгойд шилжүүлснээр малын тоо 33 толгой мал ногдож байгаа нь өмнөх оноос 4 толгойгоор нэмэгдсэн байна.

Өмнөх онтой харьцуулахад хонин толгойд шилжүүлсэн малын тоо 12.5 хувиар, 100 га хадлан бэлчээрийн талбайд ногдох хонин толгойд шилжүүлсэн малын тоо 13.8 хувиар тус тус өссөн байна.

Хүснэгт 18

	2011	2012	2013	2014	2014/2013=%	Зөрүү
Ногоон талбайн хэмжээ / га	9442894.3	9391511.4	9391511.4	9477446.0	100.9	85934.6
100 га хадлан бэлчээрийн талбайд ногдох хонин толгойгоор шилжүүлсэн малын тоо	2551.5	2696.3	2794.2	3143.9	103.6	349.7
100 га хадлан бэлчээрийн талбайд ногдох хонин толгойгоор шилжүүлсэн малын тоо	27	28	29	33	103.6	4

**100 га бэлчээрийн талбайд ногдох хонин
толгойд шилжүүлсэн малын тоо**

Бэлтгэсэн тэжээл

Хүснэгт 19

	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013=%
Хадлан өвс	58696.9	57027.9	55266.3	54922.4	56978.7	103.7
Гар тэжээл	3290.8	160	477.1	200.2	27.6	13.8
Төмс хүнсний ногооны хаягдал	4.5	159.3	13.7	234.6	4.4	1.9
Үр тарианы хаягдал	75.5	110	137.6	6777.6	70.3	1.0
Үйлдвэрлэсэн тэжээл бүгд (тэж.нэгж шилжүүлсэн)	26545.6	23920.5	26154.1	29588.1	25732.2	87.0

Тэжээл хангамж

	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013=%
Үйлдвэрлэсэн тэжээл бүгд (тэж.нэгж шилжүүлсэн)	26545.6	23920.5	26154.1	29588.1	25732.2	87.0
Нийт малыг хонин толгойд шилжүүлсэн / Мянган тол/	2462.9	2551.5	2696.3	2794.2	3143.8	112.5
Хонин толгойд шилжүүлсэн нэг малд ногдох тэжээл, тэж.нэгж, кг	10.8	9.4	9.7	10.5	8.2	78.1

Бэлтгэсэн өвс хадлан 56978.7 тонн хураан авч өмнөх оныхоос 2056.3 тн буюу 3.7 хувиар өссөн байна. Үйлдвэрлэсэн тэжээл тэжээлийн нэгжид шилжүүлснээр өмнөх оноос 12.5 хувиар, хонин толгойд шилжүүлсэн нэг малд ногдох тэжээл 8.2 кг болж 21.9 хувиар буурсан байна.

3.3.2 Шинээр гаргасан худгийн тайлан

Монгол улсын Засгийн газраас хүн ам, малын усны хангамжийг нэмэгдүүлэх, бэлчээрийн ашиглалтыг сайжруулахад анхаарал хандуулж, худаг уст цэгийг шинээр гаргах, сэргээн засварлахад зориулан тодорхой хэмжээний хөрөнгө зарцуулж байна.

Энэ онд 107 худаг шинээр ашиглалтанд орсноос 71.9 хувь буюу 77 нь инженерийн хийцтэй, 28.1 хувь буюу 30 нь энгийн уурхайн худаг байна.

Шинээр гаргасан худгийн тоо

	Хүснэгт 20				
	2010	2011	2012	2013	2014
Шинээр гаргасан худгийн тоо, бүгд	100	101	124	107	77
Инженерийн хийцтэй	23	32	57	77	41
Энгийн уурхайн	77	69	67	30	36

Шинээр худаг гаргахад зарцуулсан хөрөнгө

						Хүснэгт 21		
	2010	2011	2012	2013	2014	ШАТӨӨ (ТӨГӨГӨӨ)		
Ү	Ү					О	М	Н
Дүн	173322.0	452956.7	614295.5	889819.6	491453.1	387748.1	-	103705.0

Шинээр худаг гаргахад 2014 онд нийт 491453.1 мян.төгрөг зарцуулсны 78.9 хувь нь улсын төсвийн хөрөнгөөр, 21.1 хувийг малчид, иргэдийн өөрийн хөрөнгө буюу бусад эх үүсвэрээр санхүүжигдсэн байна.

2014 онд шинээр гаргасан худгийн тоо, сумдаар

Хүснэгт 23

Худгийн нэр / Сум	ША						ША				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
З /	3	2				3	24100.0	23100.0		1000.0	8
З	7	3	3			4	50300.0	45000.0		5300.0	3
З	6	3	3			3	59500.0	53100.0		6400.0	6
М	9	3	3			6	46100.1	37320.1		8780.0	22
У	5	2	2			3	33500.0	31100.0		2400.0	
Н	6	2	2			4	39000.0	30000.0		9000.0	38
Н	0						0.0				
Н	5	5	5				60850.0	60850.0			
	3	3	3				28520.0	17145.0		11375.0	8
	12	6	6			6	75500.0	32000.0		43500.0	31
З	11	11	11				39000.0	28050.0		10950.0	9
	0						0.0				
	2	1	1			1	15483.0	14583.0		900.0	7
Н	8	2	2			6	19600.0	15500.0		4100.0	38
	77	41	43	0	0	36	491453.1	387748.1	0.0	103705.0	170

Аймгийн дүнгээр нийт 77 худаг шинээр гаргасан ба Цагаан-Овоо, Баян-Уул сумдад 11-12 худаг гаргаж 39.0-75.5 сая төгрөг зарцуулсан бол бусад сумдад 2-9 худаг шинээр гаргаж 15.5 - 46.1 сая төгрөг зарцуулж 170 иргэн ажилласан байна.

Засварласан худгийн тоо

Хүснэгт 24

	2010	2011	2012	2013	2014
Засварласан худгийн тоо, бүгд	122	107	94	48	92
Инженерийн хийцтэй	20	8	16	4	28
Энгийн уурхайн	102	99	78	44	64

2014 онд нийт 92 худаг засварласнаас 8.3 хувь буюу 28 нь инженерийн хийцтэй, 64 нь энгийн уурхайн худаг байна.

Гурванзагал суманд 14 худаг засварлахад 580.0 мянган төгрөг зарцуулж 39 иргэн ажилласан бол бусад сумдад 2-11 худаг засварлаж 200.0-28000.0 сая төгрөгийн зардал гарсан байна.

Худаг засварлахад гарсан хөрөнгийн хэмжээ

Хүснэгт 25

	Худаг засварлахад гарсан хөрөнгийн хэмжээ (мян.төг)					ШАХАА (мян.төг)		
	2010	2011	2012	2013	2014	О	М	Х
Дүн	23418.0	20805.0	29990.9	46372.5	191450.0	78100.0	46000.0	67350.0

Худаг засварлахад 2014 онд нийт 191450.0 мян.төг зарцуулсны 40.8 хувь нь улсын төсвийн хөрөнгөөр, 24.0 хувь нь гадаад орон, олон улсын байгууллагын төсөл хөтөлбөрийн хөрөнгөөр, 35.2 хувийг малчид, иргэдийн өөрийн хөрөнгө буюу бусад эх үүсвэрээр санхүүжигдсэн байна.

III.4 ГАЗАР ТАРИАЛАН

Тариалсан талбай

Аймгийн хэмжээнд 2014 онд улаанбуудай 8880 га-д, төмс 223.4 га-д, хүнсний ногоо 124.1 га-д тус тус тариалж, өмнөх онтой харьцуулахад төмс 15.3 хувь буюу 40.2 га-аар буурч, улаан буудай 47.0 хувь буюу 2840.0 га-аар, хүнсний ногоо 21.8 хувь буюу 22.2 га-аар нэмэгдсэн байна.

Хүснэгт 26

	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013 хувь	2014/2013 зөрүү
Үр тариа	4130	9412.4	13030	11070.0	9925.0	89.7	-1145.0
Үүнээс: Буудай	4130	9412.4	12010	6040	8880	147.0	2840.0
Төмс	312.5	242.3	273.7	263.6	223.4	84.7	-40.2

Хүнсний ногоо	130.2	138.2	88.55	101.9	124.1	121.8	22.2
---------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	------

Манай аймгийн Халхгол суманд 7240 га, Цагаан-Овоо суманд 350 га, Баян-Уул суманд 910 га, Баянтүмэн суманд 380 га-д нийт 8880.0 га-д үр тариа тариалж, улаан буудайн тариалалт өмнөх оноос 47.0 хувь буюу 2840 га-аар өссөн байна.

2013 онд улаан буудай тариалж байсан зарим аж ахуй нэгж 2014 онд тосны ургамал болох рапсыг ихээр тариалсан байна.

Жилийн эцсийн ургац хураалтын дүнгээр 21000 га-д тосны ургамал рапс тариалж 12830 тн-г хураан авсан нь өмнөх оноос 16.8 хувь буюу 1846 тн-р их ургац хураан авсан байна.

Улаан буудай 14618 тонн хураан авч өмнөх оноос 47.6 хувь буюу 4715.7 тонн-оор их, төмс 2170.4 тонн хураан авч өмнөх оноос 31.2 хувь буюу 986.4 тонн-оор бага, хүнсний ногоо 1213.4 тонн хураан авч 54.6 хувь буюу 428.4 тонн-оор хураан авсан ургацын хэмжээ нэмэгдсэн байна.

Га-ийн ургац үр тарианых 16.5 центнер байгаа нь өмнөх оноос 1.2 хувиар бага, төмс 99.3 байгаа нь 18.2 хувиар бага, хүнсний ногоо 97.8 байгаа нь 9.2 хувиар нэмэгдсэн байна.

Хураан авсан ургац

	Хураан авсан ургац					Хүснэгт 27	
	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2013 хувь	2014/2013 зөрүү
Үр тариа	4993.6	5506.5	14149	12955.3	15576.0	120.2	2620.7
Үүнээс: Буудай	4993.6	5506.5	13449	9902.3	14618.0	147.6	4715.7
Төмс	2816.5	2253.3	3031.3	3156.8	2170.4	68.8	-986.4
Хүнсний ногоо	883.3	1022.4	738.8	785.0	1213.4	154.6	428.4

Эрүүл мэндийн сайдын 2008 оны 257 тоот тушаалын жишсэн 1 хүний нормоор хоногт 1 хүн 140 гр төмс, 200 гр хүнсний ногоог хэрэглэх норм байдаг бол манай аймгийн хураан авсан ургацыг нормоор тооцоолж үзвэл дотоодын

хэрэгцээнд шаардлагатай байгаа нийт төмсний 57.5 хувийг дотооддоо тариалж, бусад хэрэглээг гаднаас импортоор орж ирсэн төмсөөр хэрэглээгээ хангаж байна.

Хүнсний ногооны хувьд жилд шаардлагатай хүнсний ногооны 22.5 хувийг орон нутагт тариалсан ногоо эзэлж, импортоор орж ирсэн ногоог хүнсэндээ ихээр хэрэглэдэг байна.

Манай аймгийн Халхгол суманд улаанбуудайн нийт тариалалтын 81.5 хувь буюу 7240 га-д тариалалт хийж хураан авсан ургацын 80.8 хувь буюу 11816 тн, Цагаан-овоо суманд 3.9 хувь буюу 350 га-д тариалалт хийж 6.7 хувь буюу 980 тн, Баян-Уул суманд 10.2 хувь буюу 910 га-д тариалалт хийж 8.2 хувь буюу 1200 тн, Баянтүмэн суманд 4.2 хувь буюу 380 га-д тариалалт хийж 4.3 хувь буюу 622 тн ургацыг тус тус хураан авсан байна.

III.5 МАЛ ЭМНЭЛГИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

Халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд давхардсан тоогоор 1862.0 мян.толгой мал хамрагдаж, нэг малд 192.3 төгрөг, лабораторийн оношлогоо, шинжилгээнд давхардсан тоогоор 30.2 мян.толгой мал хамрагдаж, нэг малд 239.5 төгрөг, гоц халдварт өвчнөөс сэргийлэх вакцинжуулалтад давхардсан тоогоор 1500.8 мян.толгой мал хамрагдаж, нэг малд 162.5 төгрөгийг тус тус зарцуулсан байна. Өмнөх онтой харьцуулахад нэг малд ногдох халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний зардал 24.4 хувиар, лабораторийн оношлогооны зардал 2 дахин тус тус буурч, гоц халдварт өвчний вакцинжуулалтын зардал 52.7 хувиар өссөн байна.

Мал эмнэлгийн арга хэмжээний мэдээ

Хүснэгт 28

	Халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ			Лабораторийн оношлогоо, шинжилгээ		
	Хамрагдсан малын тоо, толгойгоор	Зарцуулсан зардал, төгрөгөөр	1 малд ногдох зардал, төгрөгөөр	Хамрагдсан малын тоо, толгойгоор	Зарцуулсан зардал, төгрөгөөр	1 малд ногдох зардал, төгрөгөөр
2011	1.388.848	140661270	101.3	30000	3.268.734	108 төгрөг
2012	1.300.871	205190000	157.7	52600	12.250.000	217 төгрөг
2013	1.226.000	312000000	254.5	21000	12.000.000	542 төгрөг
2014	1.862.090	358100000	192.3	30200	7.232.080	239.5 төгрөг

үргэлжлэл

	Гоц халдварт өвчний вакцинжуулалтын зардал		
	Хамрагдсан малын тоо, толгойгоор	Зарцуулсан зардал, төгрөгөөр	1 малд ногдох зардал, төгрөгөөр
2011	3607600	341600200	94.7
2012	4142816	304720850	73.6
2013	4362400	464000000	106.4
2014	1500823	243900000	162.5

III.5 ДОРНОД АЙМГИЙН БҮСЭД ЭЗЛЭХ БАЙР СУУРЬ

	Улсын дүн		Зүүн бүс		Дорнод аймаг		Дорнод бүсэд
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	
Малын тоо	45127.2	51982.6	6586.9	7480.5	1220.1	1393.4	18.6
Малтай өрхийн тоо	209822	213363	23988	24575	5911	6124	24.9
Малчин өрхийн тоо	145229	149735	16560	17050	3738	3910	22.9
Малчдын тоо	285530	293620	32914	33685	7377	7604	22.6

Жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр улсын хэмжээнд 51.9 сая мал тоологдож манай аймгийн малын тоо 2.7 хувийг эзэлж байгаа нь малын тоогоороо

улсад цөөн малтай аймгийн тоонд орж байна. Бүсийн хэмжээнд 7.4 сая мал тоологдсоны 1.3 сая буюу 24.9 хувийг манай аймгийн малын тоо эзэлж байна.

Малтай өрхийн тоогоор бүсэд 24.9 хувь, малчин өрхийн тоогоор 22.9 хувь, малчдын тоогоор 22.6 хувийг тус тус эзэлж байна.

Малчдын ахуй соёлын үзүүлэлт

	Улсын дүн		Зүүн бүс		Дорнод аймаг		Дорнод бүсэд
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	
Цахилгаан үүсгүүртэй өрх	127438	132823	14698	14647	2998	3416	23.3
Телевизортой өрх	109328	114887	12427	13330	2737	3090	23.2
Авто машинтай өрх	55831	60209	6384	7357	1316	1536	20.9
Мотоцикльтой өрх	68572	76234	6919	7916	1357	1586	20.0

Малчдын ахуй соёлын үзүүлэлт нь малчин өрхийн өсөлт, бууралтаас шалтгаалан өсч, буурч байдаг ба 2014 оны байдлаар цахилгааны эх үүсгүүртэй өрхийн тоо 3416 болж өмнөх оноос 418 өрхөөр нэмэгдэж, бүсийн дүнд харьцуулахад 23.3 хувийг, телевизортой өрхийн тоо 3090 болж өмнөх оноос 353 өрхөөр нэмэгдэж бүсийн дүнд 23.2 хувийг, автомашинтай өрхийн тоо 1536 болж өмнөх оноос 220 өрхөөр нэмэгдэж бүсийн дүнд 20.9 хувийг, мотоцикльтой өрхийн тоо 1586 болж өмнөх оноос 229-р буурч бүсийн дүнд 20.0 хувийг тус тус эзэлж байна.

Хураан авсан ургац /тн/

	Улсын дүн		Зүүн бүс		Дорнод аймаг		Дорнод бүсэд
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	
Улаан буудай	387043.3	518793.0	24169.3	47072.4	12955.3	15576.0	33.1
с	368458.4	488293.6	20130.3	44321.4	9902.3	14618.0	33.0
НА	191619.2	161488.5	10097.4	8038.8	3156.8	2170.5	27.0
з	101761.6	104791.9	4618.2	5201.9	785.0	1213.5	23.3
з	1169319.4	1178673.7	195425.1	207127.5	54922.4	56978.7	27.5

Дорнод аймгийн хэмжээнд хураан авсан ургац нь бүсэд үр тариа 15576.0 тн буюу 33.1 хувь, үүнээс улаан буудай 14618 тн буюу 33.0 хувь, төмс 2170.5 тн буюу 27.0 хувь, хүнсний ногоо 1213.5 тн буюу 23.3 хувь, бэлтгэсэн хадлан 56978.7 тн буюу 27.5 хувийг тус тус эзэлж байна.

Га-с авсан ургацын хэмжээ /цн/

Н	Улсын дүн		Зүүн бүс		Дорнод аймаг		о
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	
ш / цн /	13.2	16.5	12.2	16	11.7	15.7	1.0
с / цн /	123.6	122.3	127.5	120.6	119.7	97.1	0.8

Улсын хэмжээнд үр тариа 1 га талбайгаас 16.5 центнер ургац хураан авсан бол бүсэд 16 цн, манай аймагт 15.7 цн ургац хураан авсан байна.

Манай аймгийн га-с авсан ургацын хэмжээг улсын дундажтай харьцуулахад 0.8-р, бүстэй харьцуулахад 0.3 цн-р бага байна.

Төмсний га талбайгаас хураан авсан ургац улсын дундаж 122.3 цн, бүсэд 120.6 центнер байгаа бол манай аймаг 97.1 центнер ургац хураан авч улсын дундажаас 25.2 центнер, бүсийн дундажаас 23.5 цн-р бага байна.

ХАВСРАЛТУУД

ХЭЭЛТҮҮЛЭГЧ МАЛЫН ТОО, толгой

Он	Бүгд	Буур	Азарга	Бух	Хуц	Ухна
2001	10846	129	5135	1191	2868	1523
2002	11344	131	5365	1248	2976	1624
2003	13133	165	5892	1293	3821	1962
2004	12967	153	5861	1131	3723	2099
2005	13993	147	6001	1289	4142	2414
2006	15414	122	6026	1356	4787	3123
2007	16473	130	6129	1405	5294	3515

2008	17639	120	6189	1588	5907	3835
2009	17646	131	6117	1511	6312	3575
2010	14952	118	6073	1392	5088	2281
2011	16222	102	6242	1406	5534	2938
2012	16289	86	6278	1381	5601	2943
2013	16591	87	6624	1518	5477	2885
2014	18456	94	7721	1765	6034	3342

ХЭЭЛТЭГЧ МАЛЫН ТОО, толгой

Он	Бүгд	Ингэ	Гүү	Үнээ	Эм хонь	Эм ямаа
2001	354103	1666	33414	40280	207582	71161
2002	364429	1657	32732	40519	205899	83622
2003	369679	1784	34501	39489	198288	95617
2004	385302	1777	34745	38022	204093	106665
2005	429235	1870	36181	38914	226368	125902
2006	487778	1918	37852	41758	253370	152880
2007	557337	1941	40641	45209	286962	182584
2008	660562	2110	41339	48203	332852	236058
2009	647754	2202	41114	49937	337120	217381
2010	543606	2121	41845	42625	290672	166343
2011	494117	1954	43544	44037	254242	150340
2012	537132	1755	45391	47463	279946	162577
2013	551097	1804	48661	49013	289610	162009
2014	623260	1744	54450	56552	326457	184057

МАЛТАЙ ӨРХИЙН ТОО, сумаар, оноор

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	514	504	503	503	507	487	458	456	466
Баянтүмэн	420	449	436	466	394	450	395	407	418
Булган	290	396	356	347	315	310	318	339	365
Гурванзагал	294	270	262	231	230	246	233	235	247
Дашбалбар	561	568	568	618	629	668	575	590	610
Матад	457	471	485	616	609	510	456	447	446
Халхгол	370	388	422	369	397	368	331	323	323
Хөлөнбуйр	329	302	325	318	340	329	322	339	359

Сэргэлэн	444	459	474	462	367	362	350	330	365
Цагаан-Овоо	640	584	567	574	495	516	478	471	502
Баян-Уул	637	634	629	632	598	614	561	589	613
Чойбалсан	438	452	487	415	406	360	360	367	378
Чулуунхороот	220	259	282	278	272	292	239	241	227
Хэрлэн	1279	1048	1081	886	708	795	743	777	805
Бүгд	6893	6784	6877	6715	6267	6307	5819	5911	6129

МАЛЧИН ӨРХИЙН ТОО, сумаар, оноор

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	372	382	355	355	287	235	274	274	280
Баянтүмэн	273	273	305	303	241	251	243	233	265
Булган	160	203	231	233	217	224	240	259	264
Гурванзагал	250	213	180	169	166	146	170	161	175
Дашбалбар	418	568	428	411	410	422	380	399	392
Матад	382	382	395	421	465	414	315	252	279
Халхгол	144	193	305	207	187	256	195	193	194
Хөлөнбуйр	221	160	270	268	166	208	206	210	211
Сэргэлэн	353	407	368	388	320	290	254	248	272
Цагаан-Овоо	560	438	404	406	320	311	260	257	291
Баян-Уул	392	397	437	477	443	389	368	397	415
Чойбалсан	267	229	241	273	292	323	227	217	225
Чулуунхороот	157	145	201	111	107	120	103	103	95
Хэрлэн	614	543	454	410	442	486	509	535	552
Бүгд	4563	4533	4574	4432	4063	4075	3744	3738	3910

ХЭЭЛТЭГЧ МАЛЫН ТОО, толгой

Сумд	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	53794	61428	53443	54823	44589	49382	54779	55856
Баянтүмэн	44449	51654	52458	40990	34088	38450	39351	42437
Булган	34427	39255	35616	31445	32049	34811	35827	39316
Гурванзагал	29307	32911	32151	28319	28110	33727	33628	39183
Дашбалбар	58566	66063	73537	69412	69561	64903	70847	79987
Матад	37034	39246	38018	37763	34232	35470	35308	38868
Халхгол	24770	31110	28558	31714	28486	28050	18662	18908
Хөлөнбуйр	29137	31118	31372	28092	28601	31102	32428	37318

Сэргэлэн	58307	68361	64918	40285	38326	40711	44802	54556
Цагаан-Овоо	69900	79403	75884	53961	44870	50901	53530	63165
Баян-Уул	29757	34258	36140	32618	25947	32070	33109	37944
Чойбалсан	42040	48352	46788	35493	26088	31961	34238	39834
Чулуунхороот	17563	22791	21366	21479	20028	21736	21904	23589
Хэрлэн	50319	54612	57505	37212	39142	43858	42684	52299
Бүгд	579370	660562	647754	543606	494117	537132	551097	623260

НИЙТ МАЛЫН ТОО, толгой

Сумд	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	116022	134181	137529	102220	113090	111491	112719	127842
Баянтүмэн	100751	115327	111757	77892	78015	82942	84690	94812
Булган	77425	84558	75187	65093	70107	74805	76414	86206
Гурванзагал	65085	74365	67359	57817	62711	70728	74605	86228
Дашбалбар	138590	155528	167321	157187	164446	158129	163486	181905
Матад	89700	95539	92247	90515	84858	86685	86287	93957
Халхгол	54662	64324	62240	66348	61767	63724	35707	40267
Хөлөнбуйр	70374	75294	74896	60594	65985	72653	74786	86502
Сэргэлэн	133581	154692	146871	81421	85089	93309	99456	120989
Цагаан-Овоо	154252	173500	170694	100953	98253	112325	115872	135181
Баян-Уул	66713	75840	78577	64628	63233	68292	73321	81649
Чойбалсан	88247	101374	96058	66792	67107	67799	70959	84893
Чулуунхороот	40676	49407	47937	47375	47823	48262	49104	53304
Хэрлэн	111212	122292	122057	74447	87278	96109	102737	119712
Бүгд	1307290	1476221	1450730	1113282	1149762	1207253	1220143	1393447

ТОМ МАЛЫН ЗҮЙ БУС ХОРОГДОЛ, сумаар, оноор

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	1142	1092	1162	10381	22821	3140	1310	698	2176
Баянтүмэн	168	41	344	8001	35742	124	1292	4130	316
Булган	34	0	1885	20272	12788	193	1124	2352	225
Гурванзагал	103	142	464	13693	13467	156	762	1236	243
Дашбалбар	328	287	134	2143	9683	105	2371	2737	1095
Матад	876	226	3192	7676	8304	2396	1222	2390	1033
Халхгол	274	176	243	2580	2412	932	489	24777	85
Хөлөнбуйр	214	234	3838	5636	10089	206	406	523	139
Сэргэлэн	211	103	840	12173	63718	280	650	1907	535
Цагаан-Овоо	432	550	1217	9070	55073	875	813	1838	1274
Баян-Уул	633	915	536	9838	15433	1040	292	752	1183
Чойбалсан	620	175	1408	5991	23466	177	1630	1312	123
Чулуунхороот	90	64	0	3602	2964	719	903	1422	81
Хэрлэн	685	297	3381	19785	38782	572	898	1797	284
Бүгд	5810	4302	18644	130841	314742	10915	14162	47871	8792

БОЙЖУУЛСАН ТӨЛИЙН ТОО, сумаар, оноор

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	34351	38893	47605	56932	21652	52748	37833	40461	49155
Баянтүмэн	24532	33370	37841	44131	16216	29057	40937	32943	39553
Булган	21626	26446	25420	23359	19658	24025	28390	31863	28593
Гурванзагал	16046	20163	22964	19623	13642	22651	19134	25416	26073
Дашбалбар	40244	47103	51882	56794	46253	55055	58112	53119	57771
Матад	25583	28541	28743	29151	26170	32084	26695	26096	29380
Халхгол	11215	16674	19984	18660	17283	17592	18082	5618	14248
Хөлөнбуйр	20281	24264	23146	26530	13109	24470	25021	24738	28287
Сэргэлэн	38494	44445	48933	50593	16736	27647	31588	26655	35908
Цагаан-Овоо	43090	52711	58625	61344	19426	38261	45293	42896	39712
Баян-Уул	19380	22334	26081	25702	16060	24505	22419	25119	26151
Чойбалсан	23685	26907	30596	27947	14281	27686	20011	21517	31809
Чулуунхороот	11697	13266	14974	15586	15568	16160	17060	15236	16538
Хэрлэн	37173	38222	38857	38722	16826	31589	29894	34147	39664
Бүгд	367397	433339	475651	495074	272880	423530	420469	405824	462842

ТАРИАЛАЛТ /ТӨМС/ га-р

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	19.4	13	13	28.7	22	18	13	4	11.2
Баянтүмэн	39	25	18.6	27.5	27.8	15.8	18.87	23	8.5
Булган	2.5	2.5	2.5	3.2	2.77	8.9	3.83	4	61.38
Гурванзагал	4.6	4.2	2.5	3.8	2.3	2.8	4.8	3.3	4.8
Дашбалбар	6	8	6.1	35	26	14.5	12	8	15.3
Матад	1.5	1	0.5	0.6	1.5	5.2	4	3	3.1
Халхгол	4	13	10.4	18.3	8.4	8	9	35.8	16.3
Хөлөнбуйр	2.5	3	1.7	2	2	2.8	3	5.6	1.63
Сэргэлэн	2	2	1.5	3	4	3.179	1.3	2.5	0.6
Цагаан-Овоо	5.2	10	32.5		50	70	94.6	58	6.1
Баян-Уул	16.4	32	89.5	28.6	22.7	20.5	30.5	31	33
Чойбалсан	3	3	1.2	4.8	2	4.9	4	0.5	0.5
Чулуунхороот	7	7	2.5	8	10	13.5	19.7	20.3	3.7
Хэрлэн	103	101	115	93.3	121	54.2	55.1	64.63	57.27
Бүгд	216.1	224.7	297.5	256.8	302.5	242.3	273.7	263.6	223.4

ТАРИАЛАЛТ /ХҮНСНИЙ НОГОО/ га-р

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	15.1	12	11.5	5.3	11	14	3	4.58	11.7
Баянтүмэн	19.5	15.4	12.9	23.1	25.4	9.8	5.435	4.45	19.5
Булган	5.1	1.5	1	1.8	1.57	6.4	2.258	1.8	0.29
Гурванзагал	6	1.4	1.3	3.1	1.8	1.9	2.1	2.44	2.7
Дашбалбар	3.5	2	1.7	1.8	5	3.5	2.5	3.7	8.24
Матад	0.5	0.5	0.2	0.1	0.2	0.45	2	1	2.4
Халхгол	11	4.8	2	2.7	6.1	5	5.5	3.57	4.2
Хөлөнбуйр	7.2	2.9	1.4	0.6	1.5	2.5	2.7	2.7	0.6
Сэргэлэн	1.9	1.5	0.4	0.8	3	0.195	0.5	0.5	0.644
Цагаан-Овоо	8.8	4.2	1.5	4	9.9	4.6	5.6	11.6	6
Баян-Уул	5.9	7	22	6.3	1.52	18.3	15.8	19	19
Чойбалсан	4.5	2.9	1.1	1	2.55	1.8	1	0.6	0.6
Чулуунхороот	4.6	2.3	2.6	3.3	16.8	7.8	7.8	8.86	0.605
Хэрлэн	33.6	48.8	54.7	46.2	43.69	61.9	32.36	37.14	47.64
Бүгд	127.2	107.2	114.3	100.1	130	138.1	88.55	101.9	124.1

ХУРААН АВСАН УРГАЦ, /ТӨМС/ сумаар, оноор

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	125.2	105.8	109.2	92.1	250	77.1	80	80	108
Баянтүмэн	177.4	73.8	129.1	133	438.6	166.8	196.07	210	76.5
Булган	18.5	14.6	17.6	26.6	1.5	57.8	34.5	34	760
Гурванзагал	27.8	30.7	17.5	17.1	9.7	7.1	41	34.3	46
Дашбалбар	52.2	68.5	37.1	30.5	118.5	101.5	115.2	49.6	80.2
Матад	12.5	6.5	3.3	3.5	1.2	15.6	19	63	20
Халхгол	44.7	101.5	82.1	95.2	19.8	66.5	73.8	283	132
Хөлөнбуйр	19.6	18.2	13.7	15.6	4.1	32.4	20	14	17.3
Сэргэлэн	18	14	10.3	7.6	5.6	24.5	12	22.5	6.3
Цагаан-Овоо	36.3	193.7	187.8	363	675	910	1173	1080	48.8
Баян-Уул	210	208.9	447.1	114	81.4	122	570.4	560	295
Чойбалсан	22.9	22.3	8.4	27.4	5.2	4	19	4.5	1.2
Чулуунхороот	41.6	56	22.3	117.6	113.5	79.75	89.9	101.2	17.45
Хэрлэн	686	802.9	689.1	734	1092.3	556.8	587.1	620.74	561.7
Бүгд	1492.7	1717.4	1774.6	1777.2	2816.4	2221.9	3031	3156.8	2170.5

ХУРААН АВСАН УРГАЦ, /ХҮНСНИЙ НОГОО/ сумаар, оноор

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	42.5	108	88.3	98.9	72.7	112.7	17.5	43.7	98.5
Баянтүмэн	121.2	132.6	90.4	92.8	332.8	117.6	30.3	21	287
Булган	32.1	8.6	3.8	12	3	44.8	21.4	26	2.56
Гурванзагал	33.2	10.7	9.7	12.2	6.2	3.2	18	32.9	36
Дашбалбар	31.6	16.8	11	11.9	34.1	13.3	20	15.2	15
Матад	4.2	3.7	1.4	1.5	0.3	4.8	10	7.5	1.09
Халхгол	55.1	45.1	17.2	78.1	6.1	43.5	44.6	30.3	38.9
Хөлөнбуйр	51.9	18.9	4.7	5.7	4.8	34.24	17	16.1	26.62
Сэргэлэн	14.5	10.5	2.6	11.1	0.9	3.7	3.2	3.5	5.1
Цагаан-Овоо	47.7	33	11.4	21.3	27	38	38.1	45.2	40.2
Баян-Уул	71.8	58.8	146.5	138	33.4	42	205.7	175.8	177.4
Чойбалсан	36.5	22.3	8.1	11	5.4	5.9	9	3.6	2.8
Чулуунхороот	17	38.4	21.6	36.1	65.8	13.25	19.6	13.29	10.92
Хэрлэн	164.8	271.1	372.5	463.2	290.8	520.03	284.36	350.88	471.4
Бүгд	724.1	778.5	789.2	993.8	883.3	997.02	738.76	784.97	1213.5

ТАРИАЛАЛТ /УЛААН БУУДАЙ/ га-р

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун									
Баянтүмэн									380
Булган									
Гурванзагал									
Дашбалбар									
Матад									
Халхгол	2440	1200	1900	2150	3640	8850	8010	4410	7240
Хөлөнбуйр									
Сэргэлэн									
Цагаан-Овоо		70	470	520	490	240	220	250	350
Баян-Уул							650	1380	910
Чойбалсан						300			
Чулуунхороот									
Хэрлэн						20			
Бүгд	2440	1270	2370	2670	4130	9410	8880	6040	8880

УРГАЦ ХУРААЛТ /УЛААН БУУДАЙ/ тонн-р

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун									
Баянтүмэн									622
Булган									
Гурванзагал									
Дашбалбар									
Матад									
Халхгол	2130	480	2164	3582	4066.1	5119.5	12040	7118	11816
Хөлөнбуйр									
Сэргэлэн									
Цагаан-Овоо		3.5	846	775.5	850.5	387	438	210	980
Баян-Уул							671	2574.2	1200
Чойбалсан									
Чулуунхороот									
Хэрлэн									
Бүгд	2130	483.5	3010	4357.5	4916.6	5506.5	13149	9902.2	14618

Га-ын УРГАЦ / ТӨМС / цн

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	77.3	81.4	84.0	98	113.6	42.8	61.5	200	96.4
Баянтүмэн	97.5	75.3	69.4	95	157.8	105.6	103.9	91.3	90.0
Булган	74.0	58.4	70.4	83.1	5.4	64.9	90.1	85	123.8
Гурванзагал	79.4	68.2	70.0	85.5	42.2	25.4	85.4	103.9	95.8
Дашбалбар	100.4	85.6	60.8	87.1	45.6	70	96.0	62	52.4
Матад	83.3	65.0	66.0	70	8.0	30	47.5	210	64.5
Халхгол	34.4	78.1	82.1	95.2	23.6	93.1	82.0	79.1	81.0
Хөлөнбуйр	78.4	65.0	80.6	91.8	20.5	115.7	66.7	25	106.1
Сэргэлэн	90.0	70.0	68.7	76	14.0	76.6	92.3	90	105.0
Цагаан-Овоо	77.2	61.5	57.8	108.4	135.0	130	124.0	186.2	80.0
Баян-Уул	130.4	81.3	55.2	39.9	35.9	59.5	187.0	180.6	89.4
Чойбалсан	76.3	0.0	70.0	78.3	26.0	8.2	47.5	90	24.0
Чулуунхороот	84.9	80.0	89.2	105	126.1	59.1	45.6	49.9	47.2
Хэрлэн	70.0	79.5	63.4	93.9	94.2	102.7	113.5	101.6	107.2
Бүгд	78.0	75.4	62.9	88.7	95.0	91.7	112.1	121.4	99.3

Га-ын УРГАЦ / ХҮНСНИЙ НОГОО / цн

Сумд	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Баяндун	33.5	90.0	76.8	104.1	121.2	80.5	58.3	95.4	84.2
Баянтүмэн	88.5	78.5	70.1	116	131.0	120	55.7	53.8	147.2
Булган	76.4	57.3	76.0	80	18.8	70	94.7	144.4	88.4
Гурванзагал	79.0	76.4	74.6	81.3	34.4	16.8	84.9	134.8	133.3
Дашбалбар	90.3	84.0	64.7	79.3	68.2	38	100.0	41.1	18.2
Матад	84.0	74.0	70.0	75	15.0	106.7	50.0	75	4.5
Халхгол	110.2	90.2	86.0	104.1	10.0	87	81.1	84.9	92.6
Хөлөнбуйр	79.8	65.2	58.8	81.4	32.0	137	63.0	59.6	443.7
Сэргэлэн	76.3	70.0	65.0	79.3	4.1	185	64.0	70	78.5
Цагаан-Овоо	79.5	78.6	76.0	85.2	27.3	82.6	68.0	76.6	67.0
Баян-Уул	130.5	84.0	65.7	120	222.7	22.9	130.2	92.5	93.4
Чойбалсан	81.1	74.3	73.6	73.3	20.8	32.8	90.0	60	46.7
Чулуунхороот	81.0	85.3	86.4	103.1	47.0	17	25.1	27.1	180.5
Хэрлэн	54.9	83.4	68.1	96.1	67.3	87.8	98.7	105.9	99.0
Бүгд	72.2	82.0	69.6	104.3	73.0	73.6	87.4	89.5	97.8

ДҮГНЭЛТ

Жилийн эцсийн мал тооллогын дүнгээр малын тоо 1393.4 мянган толгой болж, өмнөх оныхоос 173.3 мянган толгой буюу 14.2 хувиар өссөн ба сүүлийн 5 жилтэй харьцуулахад хамгийн их өссөн байна. Бүх малаас хээлтэгч малын тоо 13.1 хувь буюу 72.1 мянган толгойгоор өмнөх оноос өсч 623260 толгой болсон байна. Малын тоог сумдаар харьцуулж үзвэл хамгийн их малтай Дашбалбар сум 181.9 мян.толгой, хамгийн бага малтай Халхгол сум 40.3 мян.толгой мал тоолуулсан байна. Төрлөөр нь авч үзвэл тэмээгээр Баянтүмэн сум, адуу, хонь, ямаагаар Дашбалбар сум, үхрийн тоогоор Хэрлэн сумдууд тус тус тэргүүлж байна.

Бүх малын 96.8 хувь нь буюу 1349.5 мянган толгой мал амины аж ахуйд тоологдож, нэг малчин өрхөд дунджаар 220 толгой мал ногдож байгаа бол 3.2 хувь нь албан газар аж ахуйн нэгжийн мэдэлд байна.

Малтай өрхийн тоо 6.1 мянга байгаа бөгөөд үүний 3.9 мянга нь малчин өрх байна. Мал аж ахуйн салбарт нийт 7.6 мянган малчид ажиллаж байна.

Таван зуугаас дээш малтай өрхийн тоо 615 болсны дотор 155 айл өрх нь 1000-аас дээш малтай болжээ. Таван зуугаас дээш малтай өрхийн тоо 11.5 хувиар буюу 15 айл өрхөөр өссөн байна.

Мал бүхий иргэд, малчид 2014 онд 462.8 мянган төл бойжуулж, бойжсон төлийн тоо өмнөх оныхоос 57.0 мянган толгой буюу 14 хувиар, 2011 онтой харьцуулахад 9.3 хувиар өссөн байна. 2010 онд цас ихтэй өвөлжилт хүнд байсантай холбоотой хамгийн бага буюу 272880 төл бойжуулсан байна.

Малгүй айлыг малжуулах арга хэмжээний хүрээнд төрөл бүрийн төсөл, орон нутгийн санхүүжилтээр 189 айл өрхийг 7.6 мянган толгой малтай болгоход 662.7 сая төгрөг зарцуулжээ.

2014 онд 8880 га-д улаан буудай, 218.5 га-д төмс, 124.1 га-д хүнсний ногоо, рапс 21000 га-д тариалж, 14618 тн улаан буудай, 2170.4 тн төмс, 1213.5 тн хүнсний ногоо, 12830 тн рапс хураан авлаа. Улаан буудайн тариалалт өмнөх оноос 47 хувиар, хүнсний ногоо 21.8 хувиар өссөн бол төмс 15.3 хувиар бага тариалсан байна. Улаан буудайг сүүлийн 5 жилээр харьцуулахад 2011 онд хамгийн их буюу 9412.4 га-д тариалсан байна.

Мал аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэлд гарч байгаа өсөлт нь малын тооноос хамаарч байгаа бөгөөд цаашид нэг малын ашиг шим, чанарын үзүүлэлтэд

анхаарлаа хандуулж, энэ чиглэлээр тодорхой арга хэмжээг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлэх ажил шаардлагатай байна.

1995 оноос хойш 19 жилийн хугацаанд малын өсөлт бууралтыг авч үзэхэд нийт малын дүнгээр 16 жилд нь өсч 3 жилд буурсан байхад тэмээн сүргийн тоо эхний 8 жилд өсч сүүлийн 11 жилд жил ирэх тусам буурсаар байгаа нь малчдын ахуй соёлын үзүүлэлт дээшилж машин, мотоцикль, трактор зэргийг ахуй амьдралдаа хэрэглэж, тэмээг уналга ачилганд ашиглахаа больсонтой холбон тайлбарлаж болох юм.

Мөн ямаан сүргийн тоо сүүлийн 16 жилд өсч, 3 жилд нь буурсан байгаагаас харахад бог малын хувьд уламжлалт сүргийн бүтцийн харьцаа 75:25 хувь буюу 3 хонь 1 ямаа гэсэн харьцаагаар өсгөж үржүүлэх шаардлага зайлшгүй тулгарч байна.

Ямаанаас гарах ноолуурын ашиг шимийг хүртэх нь ноолуур үнэтэй энэ цаг үед малчдын амьжиргаа болоход дөхөмтэй хэдий ч бэлчээрт халтай байдаг тул ямаан сүргийн тоо толгойг хязгаарлах нь зүйтэй санагдаж байна.

Манай аймгийн хувьд бог малын харьцаа 63:37 хувь буюу ямааны тоо толгойн бог малд эзлэх хувь 37.1 хувь болж, өмнөх оноос 0.9 пунктээр өссөн нь цаашид өсөх хандлагатай байна.

Судалгааны хамрах хугацаа

2009 - 2014 он

Мэдээллийн эх үүсвэр

- Дорнод аймгийн 2008-2014 оны жилийн эцсийн мал тооллогын материал
- 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 оны улсын статистикийн эмхэтгэл
- ҮСХ-ны жилийн эцсийн бюллетень танилцуулга
- www.1212.mn